

Derin Anlamın Kurucu Ögesi Olarak Duygusal Anlam: Yazın Öğretimi Temelli Bir Bakış

*Sevgi Sevim ÇIKRIKÇI**

Öz

Çalışmanın amacı, duygusal anlamla ilişkili sözlüksel öğelerin metni anlamlandırma sürecine etkisini ve söz konusu öğelerin yazın öğretimi sürecine nasıl yansıtılabileceğini tartışmaktır. Bu amaç kapsamında şu sorulara yanıt aranacaktır? 1)Duygusal anlama dayalı sözlüksel öğelerin kavramsal ayrımı ve tanımı nasıl belirginleşmektedir? 2) Duygusal anlam ile düğümlenmiş sözlüksel öğeler, yazın öğretimi açısından ne tür görünümeler sunmaktadır? Bu çalışma, çokyönlü görünüm sunan duygusal anlam kavramını dilbilimsel bakış açısına göre ele alma ve söz konusu kavramın yazın öğretimiyle nasıl ilişkilendirilebileceğine yönelik bir bakış açısı oluşturma amacı taşımaktadır. Bu nedenle, çalışmanın ilk aşamasında duygusal anlam türlerinin tanımlanmasına yönelik bir alanyazın taramasının sonuçları aktarılacak ve böylelikle söz konusu duygusal anlam türlerinin kavramsal özelliklerine değinilecektir. İkinci olarak, belirlenen kavramsal çerçeve ışığında duygusal anlam türleri ve bu türler arasındaki ayrımların yazın öğretimiyle nasıl ilişkilendirileceği tartışılacak; bu öğelerin öğretiminde yazınsal metinlerin rolü ve katkısı betimlenecektir. Bu çalışmanın temel savunusu, duygusal anlam türlerinin ayırt edilebilir özelliklerinin öğretim sürecine yansıtılmasının öğrencilerin metni kavrama düzeyine olumlu etkisi olduğudur. Dolayısıyla, bu çalışma öncelikli olarak öğretim sürecine yansıtılabilmesi amacıyla söz konusu duygusal anlam düzlemlerine yönelik ön gözleme dayalı bir bakış açısı ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: duygusal anlam, yazın öğretimi, metin anlamlandırma

Emotional Meaning as a Constituent of Deep Meaning: A View Based on Literature Teaching

Abstract

The aim of the study was to discuss the effects of lexical items related to emotional meaning on the meaning-making process in texts and how such items could be incorporated into the process of literature teaching. For this purpose, answers were sought to the following questions: 1) How do the conceptual differences and definitions of emotional meaning related lexical items become evident? 2) What kind of possibilities do lexical units, bound to emotional meaning, provide in terms of literature teaching? This study aimed to examine the concept of emotional meaning which provides a multi-dimensional perspective in the light of linguistic point of view and to create a point of view on how that concept could be linked to the teaching of literature. To that end, in the first part of the study, the results of a literature survey that was done to define the types of emotional meaning were presented, and, thus, conceptual features of the types of emotional meaning was discussed. In the second part, the issue of how the types of emotional meaning determined in the light of the conceptual framework and the differences among them would be linked to literature teaching was discussed; the role and contribution of literary texts in the teaching of those items were delineated. The main argument of this study is that incorporating the distinguishing characteristics of the types of emotional meaning to the teaching process has a positive effect on the level of students' comprehension of texts. Therefore, this study primarily aimed to present a perspective based on preliminary observation toward emotional meaning types for the purpose of incorporating them into the teaching process.

Key words: emotional meaning, literature teaching, text comprehension

* Jun. Prof. Dr., Duisburg-Essen Üniversitesi, Turkistik Bölümü, sevgi.cikrikci@uni-due.de

Giriş

Bu çalışma, duygusal anlamla ilişkili sözlüksel öğelerin kavramsal içeriğini belirginleştiren unsurları ve söz konusu öğelerin, derin anlamda yazınsal metinler ile kurduğu ilişkiyi ele almaktadır. Çalışmanın amacı, alanyazınındaki çalışmalar kapsamında duygusal anlamla ilişkili sözlüksel öğelerin, prototip özellikler açısından nasıl ayrımlaştığına ve söz konusu öğelerin yazınsal metinlerde neden dikkate alınması gerektiği sorusuna odaklanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır:

1) Duygusal anlama dayalı sözlüksel öğelerin kavramsal ayrımı ve tanımı nasıl belirginleşmektedir?

2) Duygusal anlam ile örüntülenmiş sözlüksel öğeler, yazın öğretiminde ne tür görünümeler sunmaktadır?

Çalışmanın ilk bölümü, duygusal anlam türlerinin tanımlanmasına yönelik bir alanyazın taramasının sonuçlarına dayalı olarak duygusal anlam türlerinin kavramsal özelliklerine ilişkin derleyici bir bakış açısı üzerine temellenmektedir. İkinci aşamada ise, belirlenen kavramsal çerçeve ışığında duygusal anlam türlerinin yazınsal metnin incelenmesinde sunduğu olanaklar açısından nasıl yorumlanabileceği sorusuna bağlı bir betimlemeye gidilmiştir.

Duygusal anlam türlerinin tanımlanması ve aralarındaki ayrımın belirlenmesi sürecinde Schwarz-Friesel (2007; 2017) ve Winko (2003)'ün kavramsal çerçevesi temel alınacaktır. Söz konusu kavramsal çerçeve, özellikle duygusal ve soyut içerik sunan öğelerin ulamlandırma olanaklarının üstelendiği işlev açısından önem taşımaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Yazının önemli yönelimlerinden birisi de duyguların izdüşümünü kurgusal bir anlam evreninde okura aktarabilmektir. 1960'lı yıllarda, yazınsal bir metnin, biçimsel ve içeriksel öğelerinin sistematiğini ortaya koyan çalışmaların ağırlık kazandığı görülmektedir.

Duygusal anlamın deneysel düzlemde çözümlenmesi ise 1980'li yılların sonlarına doğru, alımlama estetiği ve söylem çözümlemesi alanlarında ortaya konan çalışmalar ile ağırlık kazanmıştır (Stedman ve Sclaeger, 1999; Winko, 2003).

Duygusal anlam kavramının çokyönlülüğü, insan ve duyguların oluşumunu sağlayan etmenlerin farklılığı ile açıklanabilir. Bunların başında insanı çevreleyen özgün (*kültürel bilgi*) ve pragmatik (*kullanım bilgisi*) oluşumu verebiliriz. Bu iki oluşum, özellikle bireyin, duygularını dile getirmede ya da dışavurumunda bağlamın gerektirdiği sınırlılığa işaret eder. Bireyin iletişimde etkili

olabilmesinde ise kültürel yönelimler belirleyici olmaktadır. Duygusal anlam, farklı çalışma alanlarının inceleme konusu olarak, farklı yönelim ve odakların kapsamı içerisinde ele alınmaktadır.

Dilbilim alanındaki çalışmalarda, metin üreticisinin duygusal ve duygusal olmayan anlam ayrımını nasıl inşa ettiği sorusu ağırlık kazanmıştır (Fiehler, 1990; Fries, 1991). Diğer bir deyişle, “Hangi ölçütlere göre bireyin metni anlamlandırma sürecinde duygusal ve duygusal olmayan anlam ayrımı belirleyici olmaktadır?” sorusu öne çıkmıştır. Her ne kadar çalışmalarda duygusal anlamın yazınsal metinde nasıl konumlandığı ile ilgili bir sistematığın oluşturulmasına ağırlık verilmiş olsa da bağlamın etkisi söz konusu ölçütlerin ortaya konmasını zorlaştırmaktadır. Bublitz, (1978); House ve Kasper, (1981)’de duygusal anlam, dilin farklı düzlemlerinde konumlanan dilsel ifadelerle oluşum göstermektedir. Jahr (2000) ise bilgilendirici metinlerde duygusal anlam ve duygusal anlam yapıları sözlüksel, sözdizimsel ve metinsel olmak üzere üç düzlemde ele alınmaktadır.

Bu kapsamda, duygusal anlam; bürünsel, sözlüksel, sözdizimsel ve tümce/metin düzlemlerine ait bir oluşum olarak belirginleşmektedir. Ancak bu çerçevede, söz eylemler gibi bireyin değerlendirmelerine bağlı olarak işleyen örtük görünümleri de (Örn. *söz vermek, tahmin etmek* vb.) belirtmek gerekir.

Duygusal Anlam ve Bilişsel Süreç

Duygusal anlam psikoloji, sosyoloji, dilbilim gibi farklı bilimsel çalışma alanlarının inceleme nesnesidir. Duygusal anlam ile ilgili belirli bir tanımdan söz etmek ve buna kavramsal sınırlılık getirmek çokyönlü bileşenler içermesi nedeniyle dilbilim alanında da kolay olmamaktadır. Bu çokyönlü bileşenler bütünü ile ilgili çalışmaların, bilişsel süreçler ile kurduğu ilişkiyi tanımlamak ve uygulamalı çalışmalar ekseninde yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Bu çerçevede, duygusal anlamın bilişsel ve duyusal etkileşim süreçlerinin birbirini nasıl etkilediği sorusu, duygusal anlam ile ilgili iki yönelimi belirginleştirmektedir. Bu yönelimler özellikle, bireyin dış gerçeklik ile ilgili dilsel oluşumları nasıl anlamlandırdığı ve bu anlamlandırmanın hangi bilişsel aşamalar içerdiği sorusu ile biçimlenen iki ayrı süreçsel ilişkiyi ele almayı gerektirmektedir:

a. Bilişsel süreç → Duygusal anlam: Bilişsel süreçler, duygusal anlamın oluşması ile ilgili hangi etkiye sahip? Bu soru üzerinde duran çalışmalar özellikle bilişsel değerlendirme ölçütlerinin yaşanmış duygusal deneyimlerin niteliği ile nasıl bir ilişki kurduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır (Schachter ve Singer, 1962). Duygusal anlamı, bilişsel süreçler odağında ele alan çalışmalar, ağırlıklı olarak bilişsel değerlendirme süreçlerinin nasıl düzenleneceği ile ilgili tartışmaları içermektedir (Lindsley, 1951; Lazarus, 1982).

b. Duygusal anlam → Bilişsel süreç: Duygusal örüntüler ve ilişkili olduğu bileşenler (kültürel arka plan, ideoloji, düşünce biçimi vb.) bilişsel süreçleri ne yönde ve nasıl etkilemektedir?

Bowerr (1992)'deki “*How might emotions affect learning?*” adlı çalışmasında, duygusal etkinin bilişsel süreçlerin içeriğini ve türünü nasıl etkilediği ile ilgili tartışmaları ele almaktadır.

Yukarıdaki iki yönelim, dilsel öğelerin üstlendiği duygusal anlam ve sergilediği içeriksel görünümlerin bilişsel süreçler açısından taşıdığı önemin tartışılması ile ilgili günümüze değin kapsamlı bir alanyazın çalışmasını ortaya koymaktadır. Bu ayırım aynı zamanda, alanyazın çalışmalarında duygusal anlam ile *bilişsel tanıma* (Kognitives Erkennen) kavramlarının birbirinden bağımsız ele alınamayacağını belirginleştirmektedir (Kövecses,1999).

Dil ve Duygusal Anlam

Schwarz-Friesel (2007) dili, dijital bilginin işleme süreçlerinde *düşünsel parametreler* (Denkparadigma) ile kurduğu ilişki olarak değil, duygusal öğelerin, bilişsel bir edimin aşamalı konumlanması ile ilişkili görmektedir.

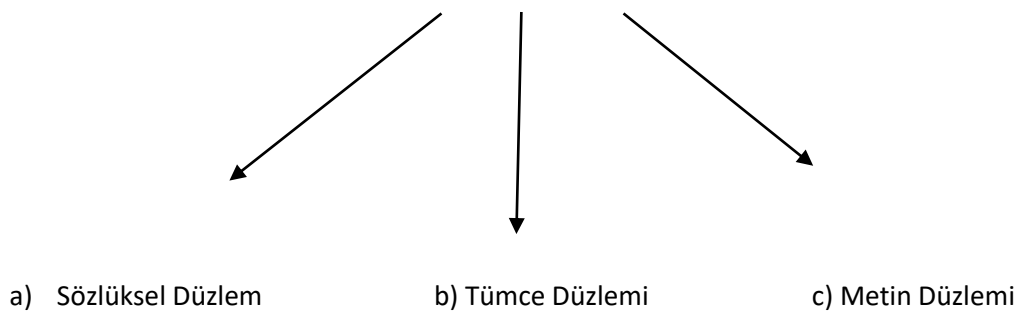
Schwarz-Friesel (2007) “*Sprache und Emotion*” adlı çalışmasında, dil ve duygusal anlam ile ilgili belirli konu alanlarının üç düzlemde oluşturduğu şu sorulara dikkat çekmektedir:

- Duygusal anlam, süreçsel ve temsil edilen bileşenler bütünü olarak, dil işleme sürecinde üreten ve alıcı üzerinde nasıl bir etkiye sahiptir?
- Duygusal anlam ile ilgili kavramlaştırma dilsel ifade biçimlerinde nasıl konumlanmaktadır?
- Belirli metin türlerinde, duygusal anlam ve onların tipik dilsel görünüm özellikleri arasında nasıl bir bağıntı bulunmaktadır?

Bu çalışmanın temel odağını, ikinci çalışma alanının temel sorusu olan duygusal kavramların dilsel olarak ifade edilmişinde hangi anlamsal parametrelerin belirleyici olduğu sorusu oluşturmaktadır. Ancak belirtmelidir ki, bu çalışma kapsamında ikinci soru yönelimi de çalışmanın yazınsal metinler ile kurduğu ilişki açısından değerlendirme ölçütü olarak referans oluşturmaktadır.

Schwarz-Friesel (2007), dilsel kavramlaştırma düzleminde içerik bulan duygusal anlamın yine üç çeşit *gerçekleştirme biçiminden* (Realisierungsformen) söz etmektedir:

Duygusal Anlamın Üç Düzlemli Gerçekleşme Biçimi

Şekil 1. Duygusal Anlamın Gerçekleşme Biçimleri

Derin Anlamın Kurucu Ögesi Olarak Duygusal Anlam: Yazın Öğretimi Temelli Bir Bakış

Schwarz-Friesel (2007) sözlüksel düzlemde oluşan aşk, nefret, yas vb. gibi özgül duygusal anlam bileşenlerinin sözlüksel bileşenler bütünü ile ifade edildiğini belirtmektedir. Fries (1996) ise sözlüksel öğelerin karakteristik *kavram düğümüne* (Konzeptknoten) bağlı olarak, sözlüksel görünüşler çerçevesinde olumlu ve olumsuz gerçekleşme içeriklerinden söz etmektedir. Örneğin, “*yas, öfke, nefret*” gibi kavramsal anlamı kodlayan bu *sözlük birimlerinin* (Lexeme), insanın zihinsel sisteminde demirlenen ve *değerlendirme kavramlarına* (Evaluationskonzepte) bağlı olarak (-) olumlu erişilebilir konumları bulunmaktadır. Söz konusu değerlendirme kavramlarının çok boyutlu görünüm içermesi, bilişsel olduğu kadar psikolojik etmenlere bağlı olarak çeşitli düzlemlere (Örn. *kültür, ideoloji gibi bireyin bilişsel düşünce içeriklerini yöneten unsurlar*) işaret etmektedir. Buna göre, her bir duygusal anlam ögesi, niteliksel özelliklere bağlı olarak (+) olumlu ya da (-) olumlu ilkesi ile belirli bir dilsel karakteri işaret ederek (+) yoğun ya da (-) yoğun ve (+) kalıcı ya da (-) kalıcı özelliği ile bir ölçek üzerinde konumlanmaktadır (Schwarz-Friesel, 2008, s.285).

Bu çerçevede, duygusal anlam ile ilgili sözlüksel öğeler, bireyin kavramsallaştırma ekseninde çok yönlü ilişkiler bütününe bağlı olarak bilişsel ve duygusal parametrelerin belirlenimi ile aidiyet bulmaktadır. Fries (1996) *aşk, nefret, yas* gibi dilsel yapıların, herhangi bir dilbilgisel ulamdan bağımsız, sözlüksel araçlar ile içerik ve imge oluşturduğunu, ancak dilsel olarak bir şeyi ifade etmek istediğimizde en anlaşılır biçimde dile getirmeye, diğer bir deyişle tümce/metin düzleminde yapılandırmaya çalıştığımızı belirtir. Bu bağlamda, dilin, kültürel desenlerinden de yararlanarak söz konusu duyguları anlamsal ve yapısal düzlemde özgül görünümü sunan olanakları kullanıp ifade etmeye çalışırız.

Örnek 1: *Sevincini bir barış, bir bayram sabahı gibi taşıdım içimde*” (Erbaş, 2004).

Örnek 1’deki, yazarın *ifadesel anlamında* (Äußerungsbedeutung) sözlüksel, biçimbirimsel ve sözdizimsel etmenler ile belirli bir duygusal anlam parametresinin oluştuğundan söz edebiliriz. Bu oluşum, Örnek 1’de duygusal anlam parametrelerinin, sözlüksel öğelere (*sevinç, barış*) kültürel desenlemeyle ilişkili eşdizimliliğe (*bayram sabahı*), *içinde taşımak* metaforuna ve dilbilgisel ulama (*çekim ulamı*) dayalı oluşturduğu sahneleme ile derin anlama örnek bir görünüm sunmaktadır.

Sözlüksel Öğeler ve Duygusal Anlamın Ulamlandırılması

Duygusal anlamın sözlüksel araçlar ile ilgili özgül görünümü sözcüksel anlambilim alanının inceleme nesnesini oluşturmaktadır. Söz konusu alanda, örneğin Türkçede “*ah, ay, tüh*” gibi *ünlemler* (Interjektionen) ve ikincil ünlem ulamı kapsamında bulunan örneğin “*hay Allah, aman tanrım, yok artık*” gibi ifadeler, duyguların dışavurumu olarak ele alınmaktadır. Sözcüksel anlambilim çalışmalarında olduğu gibi, deyimibilim alanındaki çalışmalarda da örneğin “*Gelen ağam giden paşam,*

paşa gönlün bilir “ vb. gibi duyguların anlatımında kullanılan kalıp görünüm, ifadesel anlamın ayrıntılı ve kültürel bilgi ile ilişkili resmini oluşturmaktadır.

Sözlüksel-anlambilimsel bakış açısına dayanan çalışmalarda, bir dilin *duygusal anlam sözlüğünün* (Emotionsvokabular) tanımlanabilmesi için o dili konuşan toplumun *zihinsel sözlüğünde* (Mentale Lexikon) var olan *duygu ulamlarının* (Gefühlskategorien) belirlenmesi gerekmektedir (Wierzbicka, 1999; Hermanns, 2002; Fries, 2000). Örneğin, Türkçe’de *aşk, nefret, zevk, aşâğılama* ya da *yas* hangi sözlüksel araçlar ile birleşimler göstermektedir sorusuna bağlı olarak tek tek duygusal anlama ilişkin sözlük birimlerinin anlambilimsel-kavramsal bileşenlerince ayıklanması diğer bir deyişle, bilişsel prototiplere göre ya da sahneler olarak tanımlanması gerekir (Durst, 2001; Fries, 2004, Schwarz-Friesel, 2007).

Duygusal anlamın ayırıcı anlam özelliklerine göre sınıflandırılmasına yönelik girişim, kişi ve olgu temelli ulamlandırma ile ilgili çokyönlü ilişkiyi tartışmayı gerektirmektedir. Öyleki dış ve iç dünyanın sınıflandırılma eğilimi, insan ruhunun *düzen örneklerini* (Ordnungsinstanzen) oluşturmaya bağlı olarak soyutlama süreçleri ile gerçeklik bulmaktadır. Bu kapsamda, ulamlandırma, hem dış gerçekliğin yönlendirilmesine hem de dünya bilgisini kaydetmesine hizmet etmektedir (Schwarz-Friesel, 2007). Bu nedenle, bir ulamın tüm temsilini oluşturan *korku, öfke, kıskançlık, haz, kin, aşk, yas* gibi sözlüksel birimler duygusal anlamın eşdeğer temsilcileridir aynı zamanda.

Duygusal anlamın ayırıcı özellikleri ile ilgili ulamlandırma şöyle belirginleşmektedir (Schwarz-Friesel, 2007) :

- Ulamlar, belirgin sınırları bulunan soyut ve zihinsel *kavram sunumlarıdır* (Konzeptrepräsentationen)
- Ulamlar, özellikler bütünü olarak açıkça betimlenebilir.
- Ulamlar, açık bir biçimde ilgili kapsam ile çağrışım içermektedir.
- Ulamlar, olgular ve kişiler ile ilgili belirgin sınırlamalar içerir.

Duygusal anlamın, nasıl sınıflandırılabilir ve tür olarak birbirinden nasıl ayırt edilebileceğine ilişkin soru genellikle yapısal ve işlevsel odaklı ele alınmaktadır. Buna göre, yapısal odaklı sınıflandırma, evrensel düzlemde temel ya da ilk duygusal anlam ulamına göre ayrılmaktadır. Ekman (1972; 1988), temel duygusal anlam sınıflandırmasında *şans, korku, yas, tiksinti, öfke* ve *sürpriz* gibi sözlüksel birimlerin ayırımına giderken, Izard (1994) ise her kültürde bulunan duygusal anlam ayırımında *ilgi, sevinç, korku, üzüntü, utanç, suçluluk, sürpriz, tiksinti* ve *öfke* gibi sözlüksel birimlerin ayırımına dikkat çekmiştir.

Derin Anlamın Kurucu Ögesi Olarak Duygusal Anlam: Yazın Öğretimi Temelli Bir Bakış

Yapısal odaklı sınıflandırmalardan farklı olarak işlevsel odaklı sınıflandırma, kullanım bağlamlarına bağlı olarak ortak gönderimsel ilişki üzerine temellenir:

- İnsanlar ile olan ilişkilerine yönelik görünüm (Örn. *kıskançlık, nefret, aşk, sempati* vb.)
- İnsanların kendileri, içleri ve davranışları ile ilgili görünüm (Örn. *pişmanlık, utanç, gurur* vb.)
- Belirli durumsal etmenlere bağlı görünüm (Örn. *yas, sevinç, kaygı, öfke* vb.)
- Bir tehditten kaynaklanan ve bedensel tepkiye yol açan görünüm (Örn. *korku, panik* vb.)

Duygusal Anlamın Derin Anlamsal Bileşenleri

Tümce ve metin düzleminde konumlanan biçimbirimsel ve sözdizimsel ulamlar, sözlüksel öğelerden farklı olarak, duygusal ve bilişsel süreçlere ait derin anlamlı ilişkiler bütünü, yazarın olay ve durumlara yönelik duygusal değerlendirmelerinin kapsamlı araçları olarak sunmaktadır. Çünkü söz konusu ilişkiler bütünü yöneten biçimbirimsel ve sözdizimsel ulamlar (Örn. *öfke, korku, neşe, aşk, merak* vb.) sözcük birimleri gibi belirgin duygu görünümünü kodlamamaktadır (Fries, 1996). Yine *haset, hırs, nefret, korku, aşk, yas, öfke* vb duygusal anlam ile gönderimsel ilişkide bulunan sözlüksel birimlerin dilden dile belirgin ayrımlar içermesine bağlı olarak, bu ayrımların soyut duygusal görünüşler açısından dillerde nasıl konumlandığı sorusu dilbilim alanyazınında kapsamlı olarak çalışılmıştır (Osgood, 1957; Sandhöfer-Sixel, 1990; Kövecses, 1999; Aksan, 2006).

Osgood'un (1957) "The Measurement of Meaning" adlı çalışması sözcüklerin yan anlamsal-duygusal ayrımlarının az ya da çok birbirinden ayrılaşmasının ulamsal tartışmasını içermektedir. Duygusal anlam ile ilgili birçok çalışmada, olay ve durumlara ilişkin olumlu/olumsuz değerlendirme ilkelerinin yoğunluğuna bağlı bir ulamlandırma yapılırken, özellikle alıcının duygusal anlam ile ilgili değerlendirmelerinde -diğer bir deyişle aldığı pozisyonunda- belirleyici olan yakınlık ve uzaklık ölçütü ile ilgili tartışmaların çokyönlü bir görünüm sunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda yazınsal metinde, tümce ve metin düzleminde, duygusal yapının stratejik olanaklar bütününe bağlı olarak dilbilgisel-sözdizimsel öğeler derin anlamda sıklıkla kapalı (*implizit*) görünüm, buna karşın sözlüksel birimler (Örn. *adlar, eylemler, sıfatlar*) ise açık (*explizit*) görünüm sunmaktadır:

Örnek 2: "*Lobiye indiğimde, kadınlı erkekli bir ecnebi topluluğuyla karşılaştım. Önce şaşırıdım ama bu insanların rötarlı gelen Orient Ekspres'in müşterileri olduğunu anlamakta gecikmedim*" (Ümit, 2015, s.58).

Örnek 2'deki metni, duygusal anlam potansiyelini oluşturan sözlüksel olanaklar açısından inceleyecek olursak, açık bir biçimde kodlanmış bulunan *ecnebi* sözlüksel biriminin, okurun artalan ve

dünya bilgisiyle bağıntılı olarak *Orient Ekspres* ile gönderimsel ilişkisini kurabilmesi, yazarın yaratmak istediği özgül metin bilgisine ulaşabilmesini sağlayacaktır.

Yazınsal Metni Anlama Bileşeni Olarak Duygusal Anlam

Duygusal anlam, yazarın kurduğu dünyaya ait tüm bileşenlerin (Örn. konusal, zamansal, uzamsal ve karakterlere ait izlek) karmaşık değişkenler bütünlüğüne işaret eder. Bu karmaşık bütünlüğü, bireyin yaşam alanını çevreleyen kültürü, deneyimi, bağlamın özellikleri denetler. Bu nedenle, yazınsal metinlerde, duygusal anlamın değişkenler bütününe bağlı bu çok yönlü yapısını, ne sadece bilişsel, ne de sadece bir toplumun tarihsel gelişimiyle bağıntılı kültürel öğeler ile açıklayabiliriz. Çünkü duygusal anlam bileşenleri kültürel olarak kodlanmaktadır. Bu kodlar örneğin bir toplumun duygusal anlam ile ilgili ortak bilgisini, alımlama süreçlerini ve bunları tetikleyen unsurları kapsamaktadır. Bu çerçevede dil, duygusal anlamın yazınsal metinlerde kodlanmasını sağlayan en önemli araçtır (Eco, 1979).

Winko (2003) duygusal anlamın yazınsal metinlerde yapılandırılabilmesinde, bilinen tüm içerik odaklı, dilsel ve biçimsel araçların yer aldığını belirtmektedir. Bu yapılandırmaya yönelik ayırım şöyledir:

(a) Duygusal anlamın içeriksel yapısı: Kurucu sahne öğeleri

Yazınsal metinlerdeki baskın unsur olarak işleyen sahne kurucu öğeler (Örn. *aşk ve nefret* vb.) duygusal anlamı kodlama parametreleri ekseninde, konulaştırmaya (Örn. *önergelerin açık ya da örtük olarak konumlanması ve sunumu*) figürlere (Örn. *karakterlerin niteliği ve işlevi*) ve eylem şemasına (Örn. *eylem içeriği ve konusal eylem şeması*) hizmet edebilir (Winko, 2003). Bu oluşum, çoğu zaman prototip duygusal anlam senaryoları ile sağlanmaktadır. Bunu belirli durumların ve eylem şemalarının kültürel öğelere yaslanarak belirli duyguları tetiklemesi biçiminde açıklayabiliriz. *Yas* senaryosunun dinsel ayrılaşmaya göre farklılaşmasına bağlı duygusal anlam değişimi buna bir örnektir. Bunun yanı sıra, *aşk, nefret ve özlem* gibi duyguların yoğunluğunu artıran düzenlemeler, sözdizimsel bileşenlere bağlı olarak oluşum gösterebilmektedir. Sevgiliye duyulan özlemin dile getirilişinde, *yakınma eyleminin* derinleştirilerek sahnelenmesi bunun bir örneğidir:

Örnek 3: “Bu dorukta, kalabalıkların üstünde diye bildiğim yörem sensizlik olurdu. Her şey sensizlikti aslında. Sen dediklerim, en sensizliklerimdi”(Soysal, 1982, s.70).

Örnek 3’te görüldüğü gibi, *sensizlik* sözlüksel biriminin kapsadığı duygusal anlam, bir arada olamama duygusundan öteye geçerek özlem ve eksiklik hissini *her şey, aslında* ve *en* gibi işlevsel birimlerin derinleştirilmiş anlatımıyla sahne bulur.

(b) Duygusal anlamın dilsel sunum olanakları

Dilsel sunum stratejileri, yazınsal metinlerde doğrudan ya da dolaylı (Örn. *yan anlam*) anlatımsal olanaklar sunmaktadır. Dolaylı anlatımlar, çeşitli *dilsel bilgi türlerinin* (Arten sprachlicher Informationen) metindeki sunumsal stratejiler ile belirginleşmesidir. Bu sunumsal stratejileri yöneten başlıca unsurlar arasında sesbirimsel, dilbilgisel-sözdizimsel, sözlüksel ve retorik araçlar sayılabilir. Ancak belirtilmelidir ki, özellikle metaforik sunum olanakları daha etkili araçlar olarak işlev üstlenmektedir (Lakoff ve Kövecses, 1987).

Örnek 4: “Gözlerimi kısarak baktığım her yerde ağustosun yüz mumluk lambası” (Bıçakçı, 2015, s.85).

Metaforik yapılar, *kavram desenlerinin* (Konzeptmuster) bilindik olma/olmama ayırımına bağlı olarak geleneksel ve yaratıcı metaforlar olmak üzere ayrılmaktadır (Friesel, 2007). Örnek 4’te görüldüğü gibi yazarın çevresini betimlemesinde kullandığı *ağustosun yüz mumluk lambası* metaforu, yaratıcı düzlemde özgün bir soyutlama örneğini temsil etmektedir.

(c) Duygusal anlamın alıcı odaklı sunum olanakları

Diğer bir sunum stratejisi ise, alıcının metnin duygusal parametreleri ile ilgili ayıklamayı belirli metinsel bilgileri kullanabilmesi üzerine temellenmektedir. Söz konusu duygusal parametreler çeşitli dilsel ve biçimsel araçlar ile alıcının, metin ile etkileşiminde, anlatının hangi amacı taşıdığına bağlı olarak alacağı pozisyonu belirlemekte yani idrak etmesini ya da ne kadarını dikkate alması gerektiğini belirginleştirmektedir (Schwarz-Friesel, 2017).

Yazınsal Metinlerde Duygusal Anlamın Sunumu

Açık ve kapalı kodlamalar ile duygusal anlam örüntülerini gösteren yazınsal metinlerde, bütüncül bir yapı ile konumlanan *duygusal anlam potansiyeli* (Emotionspotenzial), metindilbilimsel çözümleme ölçütleri ile açıklanabilir bir görünüm sunmaktadır. Sadece biçimbirimsel, sözlüksel ve tümcesel boyutta değil, metnin birçok düzlemlerindeki öğeler ve yapılarla, duygusal anlam oluşumları belirlenebilmektedir. Bunun yanı sıra, metindeki gönderimsel öğelerin kurmuş olduğu ilişki, duygusal anlamın oluşturduğu örüntü ile ilgili diğer önemli bir stratejiyi ortaya koymaktadır.

Tüm bu bileşenler, yazınsal metnin duygusal anlam parametrelerinin çok yönlülüğüne bağlı olarak duygusal anlam ile ilgili inceleme ölçütlerinin görünür kılmasının önemini artırmaktadır.

Bu başlık kapsamında, yukarıda anılan kavramsal çerçeveye dayalı olarak duygusal anlam ile ilgili sözlüksel birimlerin metin düzeyinde sunduğu belirgin görünümlerin, yazınsal metin örnekleri ile betimlenmesine gidilmiştir.

Derin Anlamın Kurucu Ögesi Olarak Sözlüksel Birimler

Yukarıda da değinildiği gibi, yazınsal metinlerde, kurgusal figürlerin ya da anlatıcı konumunun duygularını kodlayan duygusal anlam ifadeleri bulunmaktadır. Bunlar arasında ünlemler (Örn. *ah, ay, vay* vb.) ve aşağılamayı, yermeyi içeren sözlüksel birimler (Örn. *geveze, ahmak, kifayetsiz muhteris* vb.) figürlerin olaylara ve konulara yönelik duyguları ile ilgili kesin bilgi vermektedir:

Örnek 5: “*Ah benim Saydam...*” diye başlayan tiradıyla sessizliği böldü Madam Lilla, “*buralarda insanlar, petrol için, intikam için aldı silahı eline. Oysa siz... Ah! Bilmiyorlar ki...*” (Temelkuran 2013, s.116).

Örnek 5’te görüldüğü gibi, *ünlem tümceleri* (Exklamativsätze) genel olarak özel ya da olağandışı durumları odaklayarak duygusal anlam yoğunluğunu vurgulamaktadır. Metindeki iki örnek ünlem de, figürün, duygularına yönelik bilgiyi derin anlamda (*acıma, kıyamama, sahiplenme, üzülme, hayalkırıklığı*) çok katmanlı bir çerçevede çizmektedir. Bu katmanlı yapının, ayrı bir derinleştirme unsuru olarak işleyen iyelik eki, bağlaç ve çoğul adıl kullanımı, figürün duygusunu metindeki olaylar bütününe izleğine gönderimde bulunarak derinleştirmektedir. Öyle ki söz konusu dilbilgisel-sözdizimsel araçlar, metindeki figürlere ve olaylarla yönelik ilişkiyi kodlamaktadır.

Örnek 6: “*Onun, o adama gürül gürül akan sevgisi, bu sevginin arta kalanlarda bıraktığı doyumsuzluk, eziklik, itilmişlik, bunların yükü, anlatılmaz bir sevginin yükü bir de*”(Soysal, 1982, s.82-83).

Örnek 7: “*Ayol bir mantı yemenin sosyalistliğe ne zararı var? Siz endazeyi hepten şaşırдыңız* (Soysal, 1982, s.51).

Yukarıdaki iki örnekte, sözlüksel birimlerin (*adların, eylemlerin, ikileme sıfatı*) sözdizimsel kodlama ile duygusal anlam bileşenlerinden ikisi olan yoğunluk ve olumlu/olumsuz değerlendirme ölçütlerinin ilişkisiyle oluşan derin anlamsal konumlanışı görmekteyiz. Metindeki bu konumlanış, okurun, metin varlıklarına ve olaylarına yönelik gönderimsel ilişkiyi kuran öğeleri ve söz konusu sözlüksel öğelerin hangi duygusal anlam parametreleri ile ilişki oluşturduğunu göstermesi açısından önemlidir. Örnek 6’da okurun *gönderim alanında* (Referenzbereich) *o adam’a* duyulan sevginin betimlenmesi ve sonrasında sıralanan sözlüksel birimlerin (*doyumsuzluk, eziklik, itilmişlik*) artakalan sözlüksel birimi ile boyutsal bir ayrımı olumlu (*gürül gürül akan sevgisi*) ve olumsuz değerlendirmeye bağlı olarak resmettiği görülmektedir. Öte yandan Örnek 7’de, *sosyalist* sözlüksel biriminin, okurun dünya bilgisi ve ideolojisi ile ilgili bir çerçeve oluşturmasına bağlı bir duygusal anlam parametresi oluşturduğu görülmektedir.

Yazınsal metinlerde, sözlüksel öğelerden oluşan tümcelerin duygusal anlam birleşimini sağlamaları nedeniyle, metinsel düzlemde hem sözlüksel hem de sözdizimsel oluşumdan söz etmek

gerekir. Bu çerçevede, okur, her metnin okuma sürecinde, metnin ortaya koyduğu karmaşık kavramlaştırmaya dayalı olarak belirli bir *metin dünyası modeli* (Textweltmodell) oluşturmaktadır. Öyle ki, okur, yazarın metinde sunduğu bilgiyi ve bunu nasıl kavramsallaştırdığına bağlı olarak yeniden inşa etmektedir (Schwarz-Friesel, 2007). Çünkü metni üreten kişinin bakış açısına göre, her olgunun, nesnenin ve figürün dilsel ifadesi (Örn. savaşın gerekli ya da gereksiz stratejik sunumu) yazarın zihinsel sunumuna işaret etmektedir.

Sonuç

Yazınsal metnin duygusal anlam potansiyelini biçimsel ve içeriksel türdeki tüm duygusal anlam öğeleri oluşturmaktadır. Bu çalışmada, sözlüksel öğelerin duygusal anlam potansiyeline yönelik kavramlaştırılması ile alanyazınındaki çalışmalara dayalı olarak bu potansiyelin yazınsal bir metinde hangi olanaklar ile sunulabileceği betimlenmeye çalışılmıştır.

Yazın öğretimi düzleminde duygusal anlamın yazınsal metinlerdeki görünümünü temel alan bu çalışma,

- duygusal anlamı, öğrenciler tarafından ayırt edilebilir kılmak ve duygusal anlam ile ilgili parametrelerin metinde nasıl konumlandığına ve neye hizmet ettiğine dikkat çekmek
- öğrencilerin kültürel, ideolojik, deneyimsel ve kullanımsal bilgiye dayalı değişen duygusal anlam görünümlerinin, metnin derin anlamsal boyutunda hangi dilsel olanaklar ile oluşturulduğunu görmeleri ve temelde erişilmesi istenen bu farklılıkları kullanabilmeleri açısından önemlidir.

Bu çalışmada, duygusal anlam ve onun yazınsal bir metinde farklı biçimlerde kodlanmasını sağlayan temel sözlüksel birimler, yazın öğretimi ortamına bir öngözlemsel boyut kazandırması üzerine ele alınmıştır. Yazınsal metinler, yazar ve okur etkileşimine bağlı olarak, metin dünyası özelliği bakımından karmaşık bir yapılanmaya işaret etmektedir. Genel olarak sözlüksel birimlerin derin anlamda oluşturduğu olanaklar bakımından ayırt edilebilir ve ölçütlenirilebilir görünümler sunduğu tartışması, çalışmanın sonraki aşamalarında uygulamalı boyutuyla sınanacaktır.

Kaynaklar

- Aksan, M. (2006). Metaphors of anger: an outline of a cultural model, Mersin Üniversitesi, *Journal of Linguistics and Literature*, 3(1), s. 31-67.
- Bıçakçı, B. (2015). *Aramızdaki en kısa mesafe*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bower, G. (1992). How might emotions affect learning? S. A. (Ed.) *The handbook of emotion and memory*, Christianson, New York: Psychology Press, s.3-33.
- Publitz, W. (1978). Ausdrucksweisen der Sprechereinstellung im Deutschen und Englischen. Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Pragmatik der deutschen Modalpartikeln und Vergewisserungsfragen und ihrer englischen Entsprechungen. Linguistische Arbeiten 57, Tübingen: Niemeyer.

- Durst, U. (2001). Why Germans don't feel anger. Harkins, J. und Wierzbicka, A. (Ed.) *Emotions in crosslinguistic perspective*. Berlin: de Gruyter, s. 115-148.
- Eco, U. (1979). *A theory of semiotics*. Bloomington: Indiana University Press
- Ekman, P. (1972). Universals and cultural differences in facial expression of emotion. Cole, J.K. (Ed.) *Nebraska Symposium on Motivation*. Lincoln: Univ. Of Nebraska Press, s. 207-283.
- Ekman, P. (1988). *Gesichtsausdruck und Gefühl. 20 Jahre Forsschung von Paul Ekman*, Paderborn: Junfermann.
- Fiehler, R. (1990). *Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen*, Berlin: de Gruyter.
- Fries, N. (1991). Emotionen. Experimentalwissenschaftliche und linguistische Aspekte, in: *Sprache und Pragmatik* 23, s. 32–70.
- Fries, N. (1996). Grammatik und Emotionen. In *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. LiLi 26, s. 37-69.
- Fries, N. (2000). *Sprache und Emotion. Ausführungen zum beseren Verständnis, Anregungen zum Nachdenken*. Bergisch Gladbach, BLT.
- Hartmanns, F. (2002). Dimension der Bedeutung: Aspekte der Emotion. Cruse, D. A. (Ed.) *Lexikologie, Band 1*. Berlin: de Gruyter, s. 356-362.
- Huber, M. ve Winko S. (2009). *Literatur und Kognition. Bestandsaufnahmen und Perspektiven eines Arbeitsfeldes*. Paderborn: Mentis.
- Izard, C.E. (1994). Innate and universal facial expressions: Evidence from developmental and cross-cultural research. *Psychological Bulletin*, 115(2), s. 288-299.
- Jahr S. (2000). *Emotionen und Emotionsstrukturen in Sachtexten*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Jäger L. ve Plum S. (2014). *Text und Emotion*, Tübingen: Narr Verlag.
- Kasper G. (1981). *Pragmatische Aspekte in der Interimsprache: eine Untersuchung des Englischen*, Tübingen: Narr Verlag.
- Kövecses, Z. (1999). *Methaphor and emotion: Language, culture and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Lakoff, G. ve Kövecses, Z. (1987). The cognitive model of anger inherent in American English. D. Holland and N. Quinn (Ed.). *Cultural models in language and thought*. Cambridge: Cambridge Univ. Press., s. 195-222.
- Lazarus, R.S. (1982). Thoughts on the relations between emotion and cognition. *American Psychologist*, 37, s. 1019-1024.
- Lindsley, CH. H. (1951). The intrinsic viscosity of nitrocellulose. *Journal of Polymer Science*, 7(6), New York: s. 635-652.
- Osgood, C. E. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana: Univ. Of Illinois Press.
- Sandhöfer-Sixel, J. (1990). Emotionale bewertung als modale kategorie. K. Sornig, und N. Denison. (Ed). *Sprache: Emotion. Graz, Grazer linguistische Studien*, 33/34, s. 267-278.
- Schlaeger J. ve Stedman G. (1999). Representations of emotions. *Literatur und Anthropologie* 3, Tübingen: Gunter Narr.
- Schwarz-Friesel, M. (2007). *Sprache und emotion*. Tübingen: A. Francke.
- Schwarz-Friesel, M. (2008). *Sprache, kognition und emotion: Neue wege in der kognitionswissenschaft, sprache, kognition, kultur*. H. Kämper. und L. M. Eichinger (Ed.) Berlin: de Gruyter, s. 263-276.
- Soyсал, S. (1982). *Hoş geldin ölüm*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Derin Anlamın Kurucu Ögesi Olarak Duygusal Anlam: Yazın Öğretimi Temelli Bir Bakış

Temelkuran, E. (2013). *Düşümlere Üfleyen Kadınlar*. İstanbul: Everest Yayınları.

Ümit, A. (2015). *Elveda güzel vatanım*. İstanbul: Everest Yayınları.

Wierzbicka, A. (1999). *Emotion across languages and cultures: Diversity and universals*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.

Winko, S. (2003). Über Regeln emotionaler Bedeutung in und von literarischen Texten, Regeln der Bedeutung, Jannidis, F. und S. Winko (Ed.), Berlin: Walter de Gruyter, s. 329-348.

Extended Abstract

Introduction

This study intends to examine the factors of the conceptual differences and contents of emotional meaning related lexical units and their relation with literary texts on the deep meaning level. The aim of this study is to focus on analysing emotional meaning related lexical units within the context of literary studies, revealing the way these units differ from each other in terms of prototypical features and trying to answer why these units should be taken into consideration in literary texts. With this purpose in mind, this study aims to enlighten the following two research questions:

- 1) How do the conceptual differences and definitions of emotional meaning related lexical/semantical units become evident?
- 2) What kind of possibilities do lexical units, bound to emotional meaning, provide in terms of literature teaching?

The first part of the study basis on showing a compiling perspective in terms of conceptual features of emotional meaning types due to literature scanning results illustrating their definitions. The second part, on the other hand, is a description of how to interpret emotional meaning types in terms of the possibilities they provide for analysing literary texts in the light of the determined conceptual frame. While defining the emotional meaning types and identifying the differences among them, Schwarz-Friesel (2007;2017) and Winko's (2003) studies will provide the basis of the conceptual frame. This conceptual frame is especially of importance in terms of the categorized possibilities, provided by emotional and abstract content presenting units.

Method

The principal focus of this study, is to question which emotional parameters are determinant in expressing emotional notions linguistically. Schwarz-Friesel (2007) mentions that the notion of emotional meaning, finding content at the level of linguistic conceptualization, has three kinds of realization forms (*Realisierungsformen*), being lexical, sentential and textual. Accordingly, he states that specific emotional meaning components like *love, hatred, mourning* etc., occurring at the lexical level, are expressed by a lexical component entirety.

Fries (1996), on the other hand, talks about positive and negative realization contents in the frame of lexical appearances due to characteristic concept knots (*Konzeptknoten*) of lexical units. For example, lexemes (*Lexeme*) like "*mourning, anger, hatred*", coding conceptual meanings, have (-) positive available locations due to evaluation concepts (*Evaluationskonzepte*), stuck in the human cognitive system. The fact that those evaluation concepts include multidimensional appearances, indicates the presence of various bases, linked to cognitive as well as psychological factors (e.g. *factors like culture or ideology, directing the individual's cognitive thinking contents*). Accordingly, each emotional meaning unit, pointing at a specific linguistic form due to its qualitative characteristics via the (+) positive or (-) negative principal, takes its position on a scale with its (+) intense or (-) intense, or (+) permanent or (-) permanent characteristics (Schwarz-Friesel, 2008: 285).

Within this frame, emotional meaning related lexical units find a sense of belonging by the determination of cognitive and emotional parameters, which are made related to the individual's multi-relation entirety in his conceptualization axis. Fries (1996) states that lexical units like *love, hatred, mourning*, compose contents and images with lexical tools, independent from any linguistic category. However, if we want to express something linguistically, we try to verbalize it in the most comprehensible way. In other words, we try to compose it on a sentential or textual level. In this context we try to express ourselves by making use of the cultural patterns of language as well as of its possibility to offer specific appearances on semantic and structural levels. The emotional meaning potential of literary texts constitutes of all kinds of formal and contextual meaning units. In this study, it was aimed to conceptualize lexical units due to the emotional meaning potential and related studies in literature as well as to describe by which means this potential could be presented in a literary text.

This study primarily focuses on the appearance of emotional meaning in literary texts, but considering its literature teaching aspect, it occurs that multiple appearance, exposed by emotional meaning,

- is made possible to distinguish by students by pointing out how emotional meaning parameters are placed in texts and what purpose they serve for;
- emotional meaning appearances, which show changes due to students' cultural, ideological, experiential, and pragmatic knowledge, are important in that students are able to see with which linguistic possibilities they are composed in the deep meaning level of the text, and at the meantime they get the chance to use these differences, which thereby become available for them.

In the current study, emotional meaning and basic lexical units, providing its coding in various forms in a text, were discussed in order to bring a pre-observational aspect to the scope of literature teaching. Literary texts, due to the interactive relation between writer and reader, indicate a complicated structure related to the features in the realm of texts. Summing up, it can be said that the main discussion of this study is in general about the possibilities lexical units provide in the deep meaning level, how these are to be distinguished and as what types of appearance designs they are present. In the further stages of this study, we are going to investigate the applied dimension of the above mentioned subject.